

Vannak élettelen klasszikusok, akiknek műveiben elapadt a vér, szavuk elvesztette csengését, s akiket csak a kegyelet és az irodalomtörténések buzgalma tart vissza a teljes elmúlástól. A XIX. század első felének szerb irodalmából jóval több élettelen klasszikus maradt, mint az időnek ellenálló, a maga korát túlélő mű. Nemcsak Vúk reformja, de az induló szerb irodalom modorossága is siettette a multbamerülés és a feledés folyamatát.

Sztérija, a szerb dráma klasszikusa, nem ezek közé tartozik. Kegyeletben nem részesült, s csaknem hét évtizeden át az irodalomtörténetnek is alig volt szava róla. S az ő hatása mégis, legalább egyes műveiben, — és éppen azokban, melyekben korának időszerű kérdéseit vetette fel, — ma is erőteljesen és frissen szólal meg. Nem a műveibe épített örökérvényű igazságok által, melyeknek tanulságait minden időben el kell fogadni, hanem éppen ellenkezőleg azáltal, hogy nem akart „minden időkre érvényes igazságokat” kimondani, hanem csupán a maga korának időszerű kérdéseire válaszolni. Nem a keresettségével hat még ma is, nem is azzal a szem-mellátható törekvéssel, hogy általános bölcsességeket adjon alakjai szájába, hanem egyszerűségével, minden modorosságtól való tartózkodásával, az akkori élet minél hívebb érzékeltetésével, s az akkori emberek minél reális megrajzolásával.

Így például „A gonosz asszony” egy tragikomikus szentenciát hord magában, azt a vulgáris bölcsességet, hogy „az asszony verve jó” — s ez az akasztófahumorról megfogalmazott tanulság vonul végig látszólag az egész komédián és a valóságban Sztérija egész magánéletén, mert boldogtalan házasságban élt, — s persze nem ennek a szentenciának ingadozó pillére tartja életben ezt a kedves, primitív bájjal teli vígjátékát, hanem a biedermeier korhangulatnak, a zenélő óra romantikájának és a vidéki úrhatnámságnak éleshangú persziflázsa. Az akkori Vajdaság úri köreinek füledt levegőjét semmilyen más irodalmi mű nem zárta ilyen szervesen magába, mint Sztérijának ez a vígjátéka. A krinolin és a kapcsos emlékkönyv, a

ripsz-szalón és a hosszúlejtésű órák korában ez a vígjáték mindent leleplezett, ami a divat konvenciója volt, ami ostoba ellentmondás volt. Az erőtlen úri marionett-figurákkal szemben ott van az urakat látszólag alázatosan szolgáló cselédség, amely magában jót mutat gazdái tökéletlenségén, s ott van az erőteljes csizmadia alakja azzal a kritikai fénnel megvilágítva, hogy a szegényember csak úgy segíthet a maga sorsán, ha holtrészegre issza magát és megveri a feleségét, — s abban az időben bizonyára nem is tehetett egyebet, — szóval Sztériájának ebben a színdarabjában is megkapjuk miniatűr színpadi keretbe foglalva az akkori társadalom és az akkori idő teljes hangulatát.

S mindehhez Sztérijának kritikai távlatra volt szüksége, csak a társadalmilag és nemzeti szempontból is független szemlélet tükrében jelenhetett meg így az akkori élet, az akkori Versec négy-nemzetiségű társadalma. S ha Sztérija szereplői szerbek is, mint ahogyan a múlt század írói csaknem kizárólag a maguk népéről írtak, magának az írónak a szemléletéből nem nehéz ama hatásokra következtetni, melyek szülővárosa heterogén nemzeti és társadalmi összetételéből egységessé kovácsolódtak benne. A magyar jurátus és a svábok fiskálisa nem lehetett türelmetlen más népekkel szemben. Az úri osztályból származása már eleve kitagadta. A templomfestő nagypapa unokája és a bevándorolt, a szerb nyelvet soha megtanulni nem tudó levantei szatócs fia nem tartozott a rendezett viszonyok között élő úri családok környezetéhez. Néki még azért is küzdenie kellett, hogy tovább tanulhasson, hogy ne raffiát és kékkövet áruljon a Zsidóvár meszes szölleihez. Versec főterén néhány patricius családi palota szomszédságában ott terpeszkedett az emeletes hombár rusztikus méltósággal hirdette, hogy a monarchia éléstárának színhelyén vagyunk és svábok, szerbek, magyarok és románok mindmind ennek a nagyhatalmú monarchiának a szolgálói. S azokban a barokk palotákban papok, tisztek, hivatalnokok és gazdag kereskedők élték a város úri életét. A fiatal Sztérija magára maradt. Meg kellett várnia, amíg jurátusi kard csörög az oldalán, amíg szattyáncipőt húzhat a lábára s keskeny arcának magas homlokára pomádéval tapaszthatja oda a haját, hogy aztán ebben az úrias habitusában bebocsátást nyerhessen ama palotákba és udvarházakba, s apró szemével gyanakodva nézhessen szét.

Mert addigra már a magány, a kényszerű tartózkodás megérlette benne a gyanakvást mindennel szemben, ami az ő egyszerűbb és egészségesebb életviszonyain kívül esett. A saját erejéből kellett felemelkednie, nemcsak a verseci főtér magasabb régióiba, hanem

hombárokon, palotákon, kisvárosi jóléten túl egy olyan világba, melyet csak a szellemi készség tudott biztosítani. De Sztérija konok természet volt, nem tudott megbocsájtani, s ennél fogva nem tudott bele sem illeszkedni abba a vékony társadalmi rétegbe, amelyhez mint tanult ember, mint ügyvéd és mint író tartozott. Mindig magányos maradt és gyanakvó. S ebből a magatartásából, a magány szabadságából, a különállás függetlenségéből alakult ki bátor és megalkuvást nem ismerő könyörtelen szemlélete.

Ezzel a szemlélettel azonban megtanult csinján bánni. Amikor 21 éves korában, 1827-ben első darabjával a nyilvánosság elé lépett, még nyomát se látni nála a kritikai élnék, amely később oly határozottan hasított bele koturnusokba, drapériákba, hogy felfedhesse az élet igazibb arculatát. A fiatal szerző „Ártatlanság” című romantikus darabjával csupán bebocsátást kért az irodalom szentélyébe, — amely abban az időben csakugyan szentély volt még, a szónak ebben a tömjénszagú és ünnepélyesen fojtogató értelmében, — csupán a szellemi lovaggáútésre várt, hogy aztán szabadon szólhasson. A romantikának ebben a törvényesített állapotában a fiatal színpadi írónak is alkalmazkodnia kellett.

De már három évvel később megírja az akkori élet polgári viszonyainak első szatiráját, a „Hazug és Füllentőt”. Ez a színdarabja teljes szakítást jelent a szerb színpadi hagyományokkal, reális megfigyelésekre épült, a közvetlen környezet inspirációjaként. Milován Vidákovics, a tabáni remete hatása helyett a szabad és szellemesen sziporkázó Moliere szava csendül a szereplők száján, alakjai azonban több rokonságot tartanak Kisfaludy ugyancsak maradi viszonyok között tengődő polgári figuráival. A vidék Versecen ugyanolyan álmosan pöffeteg volt, s az érvényesülési vágy ugyanolyan formák között nyilvánulhatott meg, mint Kisfaludy pátriájában. S hogy nem egyéneket rajzolt, mint Molier, hanem típusokat, mint Kisfaludy, — a maga korának éppen szürkeségükben kirívó típusait, — ez a nagy franciánál kisebb drámai invenciója ellenére biztosította művei tartós fennmaradását.

Az ő típusai azonban általános jellemvonásuk mellett sincsenek híjával az egyéni és személyes vonásoknak. A „Kir Janyában”, például, — Sztérijának ebben a színpadi szempontból legtökéletesebb komédiájában — egyszerre kapjuk meg a mániákusan fősvény kereskedő típusát és a helyi viszonyokból kinőtt, már felemás nyelvének kómikus voltában és helyzetéből eredő sajátosan egyéni ember alakját. Ha Sztérija valamit átvett Moliertől, ehhez a drámájához, s a „Fősvényre” gondolva nehéz ettől a feltévéstől szabadul-

ni, úgy az elsősorban a biztatás lehetett. Mert az egész világot a magány által megérlelt könyörtelen szemlélettel nézve, Sztérija saját apját írta meg Kir Janyában. Vérbeli író volt, akit a szülői szeretet se feszélyezett és semmi, ami „szent és sérthetetlen” volt az emberek és a társadalom szemében, mintha éppen legjobb műveiben azt az elvet vallotta volna, hogy a tagadásban mindig több az igazság, mint a glorifikálásban, s a negáció mindig erősebb a törvények és életformák, az adott helyzetek elfogadásánál. Tudta, hogy az a legkevésbé szent és sérthetetlen, ami annak akar látszani.

Nem csoda hát, hogy annyi évtizeden át hallgattak róla. A szerb irodalomnak és szellemi életnek az a kor, amelyben Sztérija élt, a hőskora volt és sokáig úgy tűnt, hivatalosan legalább úgy jegyezte fel a történelem, hogy a népi és nemzeti eszmélkedés hőskora is volt. Sztérija tagadta elsőnek kora hősiességét. Ha voltak mozzanatok, amikor tévedett, — ilyen tévedése volt a Vúk népi reformjával szembeni bizalmatlansága, — ezek a mozzanatok mindig a magára maradt ember következetes negációjából származtak. Aki az egész világot olyan kritikus szemszögből nézi, mint ahogyan ő nézte; attól nem várhatjuk, hogy a részletekben megalkuvó legyen. Aki olyan erkölcsi bátorsággal rendelkezett, mint ő, hogy apját, feleségét és osztályát nézve, észre merte venni azoknak fonák vonásait, s az életük és természetük epidermiszén kiütköző hullafoltokat, aki a saját koráról, legszűkebb környezetéről se átalzott ítéletet mondani s ítéletével ugyanabban az időben kiállni a nyilvánosság elé, az természetesen nem várhatott megértést és megbecsülést a saját korától, mint ahogyan nem is a maga korának írt, hanem az időtlen tárgyilagosságnak.

Az érvényesülésre, a meggazdagodásra törekvő levantei szatócs fia azonban örökölt apjától annyi óvatosságot, hogy nem akart fejjelel a falnak menni. Történelmi drámáival megadta a kor konvencióinak a maga adóját. A régmúlt irodalmi reminiscenciáinál hajlandó volt előidézni, a legendákban élő történelmet minden kellékével nem egyszer vitte színpadra; az írói mesterségnek ezzel a tornájával s az akkori köztudatban élő régmúlt felidézésével akart polgárjogot szerezni magának, s így lett magasrangú állami hivatalnok, így lett hivatalosan az akkori szerb kulturális élet irányítója, szervezője, a szerb drámai irodalom megteremtője. De a maga korának izgató eseményeiről, társadalmi ellentmondásairól szólva nem hazudhatott. Ez volt az az élő és nyugtalanító irodalmi anyag, amelytől nem szabadulhatott, amelyen örökké rajta volt a tekintete, amelyet formába kellett öntenie, ha mindjárt az asztalfióknak írva is. S éppen ez az

egyszerű eszközökkel gyúrt, lélettel és izgató vibrálással teli anyag tartja össze életművét. Nem a formai, hanem a tartalmi ihlettség; nem az irodalmi mestermű s nem a színpadi tökély, — hiszen a szerb dráma klasszikusának színpadi ismeretei igen hiányosak voltak; — nem a felépítés törvénye, hanem az összehordott anyag tömkellege olyan lenyűgöző erővel hatva, mint valami hegy, amelytől idegenek az architektúra szabályai.

Sztérija mai hatása nem lehet teljes, a tartalmi tényezőkkel egyértékű színpadravitel nélkül. Rosszul felfogott rendezésben, a korkép megfelelő kifejezése nélkül elsikkad mondanivalójának lényege. De helyesen alkalmazott színpadi képekben, vagy olvasásban, Sztérija komédiái is frissebben hatnak, mint sok jelenkori színpadi mű, s ezt a frissességét nem ronthatta meg az idő, hiszen a belőle szóló igazság csak most kaphatta meg a hitelét s a megváltozott idő visszhangját. A tetszhalálra ítélt szerb klasszikus most támadt fel, hogy igazi jelentőségében mutatkozzék meg a késői kor előtt.